

En Vinterdag i en sjællandsk Bondegaard for 80 Aar siden

Af *Niels Vange*, Bjerrede, 1960

Det er mørkt. — Dagningen er endnu ikke begyndt. Halvvaagen ligger Mor og lytter efter Bornholmer-Urets Tik-Tak. — Nu falder det i Slag. Hun vaagner helt. Saa slaar Uret sine fem Slag, — Signalet til Mor, at nu skal hun op. Det sker med det samme. Hun faar tændt sin lille, osende og rygende Petroleums-Haandlampe. Hendes Tøj var lagt til rette paa et bestemt Sted og paa en bestemt Maade Aftenen i Forvejen, saa hun selv ved den meget ringe Belysning hurtigt kunde faa fat i det og tage det paa. Det bestod af Underbukser med en stærk Linning omkring Livet, hvori var stærke Baand, som kunne krydses bag om Ryggen og bindes i en Sløjfeknude foran. Under Knæene var de bundne paa samme Maade med Linning og Baand uden paa de langskaftede, hjemmestrikkede Hoser. Disse var lavede af hjemmegroet Uld (paa Gaardens Faar altsaa), som var hjemmekartet, hjemmespundet og hjemmefarvet Uldgarn. Hosebaand behøvedes ikke, naar Buksebensbaandene var bundet uden om Hoserne. —

Mor var ung Bondekone, derfor brugte hun Bukser, hvilket hun var begyndt paa, da hun nogle enkelte Aar i For-

En Vinterdag i en sjællandsk Bondegaard for 80 Aar siden

vejen var Elev paa en Højskole. Indtil da havde hun hverken som lille Pige, Skolepige eller ung voksen Pige haft Bukser paa. Deraf vil ses, at det var med Pigerne, som havde været paa Højskole, at Brugen af dette Klædningsstykke indførtes i Bondebefolkningens Paaklædning. Kvinder, som var af lidt ældre Aargange, end Mor var, fik aldrig lært at bruge Bukser. Strikket ulden Undertrøje inderst paa Kroppen brugtes heller ikke. Det kom først senere i Brug med ulden Undertrøje. Det inderste Klædningsstykke nærmest Kroppen var Særken. Denne bestod til dagligt Brug af almindeligt hjemmeforarbejdet Lærred, ofte Blaarlærred syet med halvlange Særkærmer. Det fine Hørlærred brugtes kun til Stads-Lejligheder, som f. Eks. Pigernes Brudesærke o. l.

Fra disse gamle Tider stammer ogsaa et Mundheld, som nu forlængst er gaaet i Glemme blandt den almindelige Befolkning, nemlig: „Det er de grove Særke, der gør Pigernes bløde Laar“. — — Mor brugte ogsaa Nattrøje og Nathue, begge Dele lavet af almindelig hvidt Lærred. Nathuen var formet som en Hætte strammet tæt til Hovedet og ned over Nakken og saa bundet under Hagen med stærke Baand. Huen havde Facon, som de af Drengene nutildags brugte Skindhuer, vistnok kaldet „Flyverhjelme“.

Næst efter Bukserne og uden paa disse brugtes en „Vadmelsklokke“ uden Ærmer og kun med en bred Rem af samme Tøj op over Akslerne. Tøjet var sædvanligvis hvidt, ufarvet Vadm. — Uden paa Klokken brugtes et Underskørt af Hvergarn, som gik fra Livet og ned efter. Det var syet med en Linning foroven, som fortsattes med et Par stærke Baand, der blev slaet omkring Ryggen og bundet foran. I den kolde

Aarstid hørte der til Underskørtet et Livstykke uden Ærmer, men af varmt og stærkt Stof og syet som en Mandfolkevest og lige som denne knappet ned foran, men sædvanligvis med Hægter og Maller i Stedet for Knapper. I den varme Sommertid gik man ikke med Livstykke. Yderkjolen var i Almindelighed af Hvergarn, syet i forskellige Mønstre og med lange Ærmer. Til Stadsbrug og Højtid var Kjolen af finere Stof. Uden paa Kjolen brugtes til daglig et Forklæde af hjemmevævet Bomuldsstof eller, naar Personen var i det grove Arbejde, hvortil hørte Malkning, Gødningsspredning og Stovask, da af det allersimpleste og groveste Stof, det kaldtes „Skættefaldslærred“.

I den pæne Hverdagskjole kunde der undertiden indsættes et firkantet Stykke Tøj af en ringere Slags foran under Forklædet, dog lidt mindre end dette, saaledes at det indsatte Stykke helt dækkedes af Forklædet. Et saadant indsat Stykke kaldtes: Opled eller Oplet.

Til udendørs Brug havde man et strikket, trekantet, uldent Sjal, som var afpasset i Størrelsen saaledes, at den ene, bredeste Hjørnesnip naaede ned over Midjen, naar det var lagt over Ryggen og Skuldrene med de to andre og længere Hjørnesnipper kastet een over hver Aksel og trukket ned over Brystet. Her blev de lagt i Kryds over hinanden og ind under Armen, hvorefter de igen krydsedes bag paa nede i Livet saaledes, at de lagdes uden paa den brede Bagsnip og holdt denne fast, hvorefter de igen førtes om foran og blev bundet der. De var til Slutning blevne til kun et Par stærke Baand.

Paa Hovedet havde Kvinderne ligeledes til udendørs Brug et firkantet Hovedtørklæde af blødt, uldent, vævet Tøj med

Frynser i alle Siderne, det lagdes dobbelt og i Trekant og toges paa Hovedet saaledes, at den ene Snip (Hjørne) gik ned over Nakken og Halsen bagpaa, hvor den hang frit ned. De to andre Snipper blev knyttede stramt under Hagen. Den lange Fold, dér hvor Hovedklædet var bøjet sammen, lagdes langs ad Haarets Kant ved Panden — undertiden halvvejs ned over denne —. Mor gik ikke med „Huetøj“ indendørs (hun var født 1847). Det gjorde derimod min Farmoder (født 1804), som var Aftægtskone i Gaarden (hun døde i 1897). Et Hovedtøj bestod af en Hue af lignende Facon som foran nævnt om Mørs Nathue. Den var dog syet af almindelig Tøj og i et Forstykke og et Nakkestykke. Dette sidste kunde være overbroderet tæt med gyldne Perler og kaldtes da for en „Guldnakke“, men en saadan brugtes ikke her paa den forholdsvis fattige Skovboegn, hvorimod Hedeboegnens velstaaende Bønderkoner altid mødte op med „Guldnakke“ i Huerne, naar de kom til Købstaden (Køge), og det var da let at se, om det var en Hedeboekone eller en Skovboekone, man havde for sig. „Guldnakkerne“ brugtes kun, naar Konerne var i Stadstøjet, og de gik altid i Arv fra Moder til Datter og var et meget værdifuldt Arvestykke.

Under Huerne brugtes et Hovedlin, som var af hvidt, meget stivet Hørlærred og blev sat ind under Huens forreste Kant saaledes, at det rakte noget frem foran Huekanten. Det var ikke særskilt bundet, men blev holdt fast af Huebaandene, som var knyttede under Hagen. Til Højtid og Fest brugtes et Korsklæde, som sattes fast paa Hovedlinet hele Vejen rundt og gik en lille Smule frem over Kanten af dette. — Korsklædet var af Blondestof, og naar det gik rigtig „rigt“ til, da af kniplinger.

Naar Kvinderne i den Tid, som her fortælles om, i den varme og solskinnende Sommertid arbejdede ude i Høslæt, Tørvemose eller Sædhøst, saa brugtes en Lærredshat, som var formet noget i Lighed med Huesættet. Den dækkede hele Hovedet og gik fremover til et Stykke foran Ansigtet. Bagtil var et „Skæg“, som noget løsthængende gik ned over Halsen og skyggede for Solens Brand paa denne. Hatten gik helt ned for Kinderne og skyggede for disse, og den var bundet med stive Baand under Hagen.

Hele Hatten var „stivet og strøget“, saa den struttede frem foran Ansigtet, saa dette sad helt inde i en stivet Skærm. Tit og ofte blev den ogsaa paa en munter Maade kaldt for en „Kys-mig-hvis-du-kan Hat“.

For Kvindernes Vedkommende var det daglige Fodtøj til udendørs Brug ogsaa Træsko, der lige som Mændenes var lavede udelukkende af Træ med en Blikramme ind over Overdelen ved Vristen. Men denne (Overdelen) var kortere i Kvindernes end i Mændenes, den naaede ikke op paa Fodens Vrist, saa det var Tærne og den forreste Mellemfod, som bar Træskoene under Gangen, — den blev derfor ogsaa saa underlig klaprende. Til indendørs Brug havde Kvinderne sædvanligvis lave, flade Lædersko.

Mændenes Paaklædning var for de yngres Vedkommende omtrent lige som den, der nutildags er de ældre Mænds. Far (født 1842) har f. Eks. aldrig gaet med Vadmelsfrakke eller Skødefrakke. — Det gjorde derimod Farfar (f. 1810), som var Aftægtsmand i Gaarden (død 1887). Hans Paaklædning var til dagligt Brug saaledes: Inderst paa Kroppen en Blaarlærreds-Skjorte med lange Ærmer, — ingen ulden Undertrøje og ingen Underbukser —. Til Fest og Højtider

En Vinterdagens sjællandsk Bondegaard for 80 Aars siden

havde voksne Mænd i Farfars Alderstid en fin Hørlærreds-Skjorte med kunstfærdig Udsyning paa Forsiderne og Hals- og Haandlinningerne.

Uden paa Skjorten bæres først en Hals- eller Brystdug, som dækkede Mandens Forside helt ned til Bukselinningerne. Den var syet af flere Lag Tøj af forskellig Slags, undertiden ogsaa indlagt med et tyndt Lag Vat mellem Tøjlagene, — varmt skulde det være. — Den hang løst ned foran Brystet, men kunde dog ogsaa undertiden være lavet med et tyndt Bændel i hvert af de nederste Hjørner, som blev bundet sammen bag om paa Lænderne. Den gik med brede Flige over Akslerne og samledes bag om Halsen og fastholdtes ved at Fligene blev knappede sammen dér. Dette Klædningsstykkets officielle Navn var: „Brystdug“, i daglig Tale: „Brystlap“ og i Dialekt: „Fysnas“.

Bukserne var om Vinteren sorte Vadmelbukser og om Sommeren blaafarvede Lærredsbukser, — Underbukser brugtes aldrig. Det var altid lange Bukser. Om Farfar har brugt Knæbukser i sine yngre Dage, det ved jeg intet om; jeg har aldrig set ham med saadanne, ligesom jeg heller aldrig har set ham eller andre bruge strikket (rød) Tophue. Foroven ind over Maven var Bukserne lavede paa en anderledes Maade, end den nu kendte og brugte. Fra begge Sider gik en stor Klap af Tøjet ind over Maven og samledes midt paa denne med to store Knapper. Klapperne var formede saadan, at Vandladningen kunde foregaa frit neden for dem. — I Sidesømmene var der en stor Bukselomme ved hver Side, og foroven var de sammen med Bagstykkerne fæstnede i en solid Linning, som gik bag om Ryggen, men var altsaa delt

foran. I denne Linning fandtes den øverste af de to store Knapper, som samlede Klapperne foran. Forbredderne i Buksebenene gik helt op over Sideklapperne og var tæt sammensyede foran. — Der var altsaa ingen Slidse med Knapper ned foran, som nu om Dage, og ved Vandladningen maatte hele denne store Klap slaas ned, dens Navn var: „Bukse-smække“, og den blev holdt oppe ved, at der i hver Hjørne var et Knaphul, som knappedes paa en stor Knap, der sad paa Linningen lige over Bukselommerne. — Denne Form for Forstykket paa Mændenes Bukser gik ud af Brug omkring ved Farfars Død (1887). Bukserne bares oppe af Seler, som gik fra Linningen omme paa Ryggen, op over Akslerne og ned over Brystet til Linningen. De var krydsede omme paa Ryggen. —

Hoserne var altid af hvidt Uldgarn og saa lange, at de gik op over Knæene. De blev holdt oppe af Hosebaand, som anbragtes neden for Knæet i Hosebaandsstedet. Disse Hosebaand var flettet af forskellig farvet Bomuldsgarn paa en kunstfærdig Maade, d.v.s. der var to forskellige Maader at fremstille Hosebaand paa. Paa den ene Maade blev de vævede, dertil brugtes et lille Apparat, som kaldtes et Spjæld. Paa den anden Maade blev de „virkede“, d.v.s. flettede. Garnet, som brugtes, var i to eller flere Farver, saa Hosebaandene fik et festligt Udseende. Disse Baand var egentlig smalle Strimler og havde en Længde, saa de kunne gaa flere Gange rundt om Benet og anbragtes i Hosebaandsstedet under Knæet. Naar Mændene brugte Knæbukser, som knappedes under Knæet, og Kvinderne kom til at bruge Underbukser, som havde Linning forneden paa Benene, hvori

En Vinterdagens sjællandsk Bondegaard for 80 Aarsiden

sad to stærke Bændler, der blev bundet stramt under Knæet, saa brugtes ingen Hosebaand. —

Foruden de langskaftede Hoser havde Mændene Halvhoser, d.v.s. med korte Skafter, som gik op midtvejs imellem Knæet og Knysterne, og brugtes i den varme Tid om Sommeren i Stedet for de langskaftede. Og ligeledes om Vinteren blev Halvhoserne brugt, men da var det Hosefødderne, som var en lille Smule større end dem, som ellers passede i Størrelse til dagligt Brug. I dem lagdes en Halmvisk af ren og tør Halm, lavet paa en bestemt Maade. Man trak saa et Par Halvhoser uden paa de almindelige langskaftede Hoser og ligeledes uden paa den nederste Ende af Buksebenene, saa der var fuldstændig lukket for Træk neden fra op i Bukserne. Saa kunde det ogsaa ske, at man, baade for at gøre Hoserne endnu varmere og for at gøre dem mere slidstærke i Bunden, syede en Saal enten inde i Hosefodens Bund eller udvendig under denne. En saadan Saal kunne være af noget slidt Vadmestøj, naar den skulle sættes indvendig, eller af groft Lærred, naar den blev sat paa udvendig. — Vilde man gøre endnu mere for at holde paa Varmen for neden paa Benene, saa lavede man en lang, fastsnoet og tyk Snor af stærkt Halmstraa, denne blev viklet fast omkring Benene helt nede fra Træskoene og op til Knæene. (Se: „Jens Vejmand“ af Aakjær, Vers 3). Saadan at halmbevikle Benene brugtes dog kun ved meget kolde Lejligheder, saasom kolde Køreture, Snekastning o. l. Halvhoser og Halmviske i Træskoene brugtes derimod meget i Aarets kolde Tid.

Fodbeklædningen var altid Træsko til daglig Brug. Mændenes Træsko var udelukkende af Træ og i et samlet Træ-

stykke, som var udboret og udformet indvendig, saa Udboringen passede til Fodens Facon, udvendig tildannet derefter og med en Overdel, som gik helt op over Vristen, ind over hvilken en „Blikramme var stramt spændt og fæstnet med et Par Smaasøm i hver Side helt nede ved Svangen. De nutildags brugte Basartræsko — ogsaa kaldet franske Træsko — med Læder ind over Vristen var endnu ikke kommet i Brug og Kaptræsko kendtes overhovedet ikke, ligesom de varme Træskostøvler var ukendte. Træskoene blev paa Fødderne, naar man gik ind i Stuen, hvor der var Lergulv eller Murstensgulv, og man blev siddende med dem paa Fødderne ved Bordet, mens man spiste. Kun hvor der var „Fjællegulv“, som man skulde ind paa, blev Træskoene sat til Side og man gik da paa Hosesokker. Ja, det kunde endog ske, at hvor der var Gulv af Ler eller Sten i Sovekammeret, der beholdt man Træskoene paa til man havde lagt Overkroppens Tøj fra sig, saa satte man sig paa Sengekanten og trak Bukser og Hoser af og stillede saa Træskoene ved Sengen saaledes, at de vendte Bagenden ind mod denne og Snuden udad. Træskoene var det sidste af Paaklædningen, man skilte sig ved, inden man lagde sig i Sengen, tog de nøgne Ben ud af dem og svingede disse op i Sengen. Og de var det første, man tog paa, naar man om Morgenen svingede de nøgne Ben ud af Sengen igen. —

Iøvrigt blev Klædningsstykkerne lagt paa en Stol, som havde sin Plads ved Siden af Sengen, og lagt paa en saadan bestemt Maade, at de kunne findes alene ved Hjælp af at føle sig frem til dem. For naar den lille primitive Petroleumlampe i Dagligstuen var blevet slukket om Aftenen af den sidste Person, som gik til Sengs, saa skete alting i Mørke ind-

En Vinterdagiens sjællandsk Bondegaard for 80 Aarsiden

til Dagens allerførste Lysning meldte sig. Vel gav Mors lille simple Petroleums-Haandlampe — eller en Stump Tællelys i en Lysestage — en kummerlig Smule Lysning i Sovekammeret, mens hun tog sit Tøj paa, men hun tog jo sin Lysning med sig, naar hun gik ud for at rage den fra om Aftenen forvarede Ild i Bilæggerovnen op og lægge Brændsel paa den. Far og vi Børn maatte finde vort Tøj i Mørke. Derfor var det en bydende Nødvendighed, at alt Tøjet var lagt paa en bestemt Maade ved Sengen, og Træskoene ogsaa stod paa en bestemt Maade, saa de nøgne Tæer lige kunne smutte ind i dem. — En god Ting for os Drengene, hvorved vi kunne lære at have Orden i vore Sager, saa vi altid vidste at kunne finde, hvad vi skulde bruge.

Sengene i Sovekammeret var alm. aabne Dobbeltsege. Kun Farfar sov i Himmelseng med blaaternede Omhængestykker trukket for.

Mændenes Fodtøj var foruden Træskoene et Par store, solide, transmurte, langskafte Læderstøvler, som for Husfaderens Vedkommende altid havde sin Plads i Dagligstuen, hvor de, i de i Skafternes Overkant anbragte Læderstropper, var ophængt paa et Søm, som sad paa den indvendige Side af Rammen under det store firkantede Dagligstuespisebord med Egeplanke-Bordplade.

Trætøfler til udendørs Brug eller Lædertøfler til indendørs kendtes ikke og brugtes ikke, lige så lidt som de senere brugte Kludesko (eller „Futsko“, hvad man nu vil kalde dem). Hvor man ikke kunne gaa i Træsko, gik man paa Hosesokker.

Uden paa Skjorte og Brystdug havde Manden en Trøje, som blev kaldt en Nattrøje. Det var dog ikke altid, at den

benyttedes som saadan, den brugtes væsentlig kun om Vinteren. Den bestod af en „Bul“ og et Par strikkede uldne Ærmer. „Bullen“ kunde være af saavel den ene som den anden Slags Tøj — dog ikke Lærreds- eller Bomuldstøj. Om Sommeren lagdes denne Trøje væk og en alm. Vest brugtes i Stedet. Vesten var som oftest med to Rader blanke Knapper ned over Forstykkerne, og naar det var finest og mest velhavende, saa var det Sølvknapper.

Om Halsen brugte man et Halstørklæde. Det var som Regel af sort Linnedstof, og var til Stadsbrug et sort Silketørklæde, som gik to Gange omkring Halsen og knyttedes under Hagen, tiest i en lille Sløjfeknude. I Aarets varme Tid lagdes Halsklædet bort. Hovedbeklædningen var til Brug ved Byrejser og lignende — Kirkefærd f. Eks. — en højpuldet sort Hat, ved højtidelige Lejligheder — Bryllupper, Barnedaab, Begravelser o. l. en høj sort Silkehat. Til daglig brugtes en Hue, som i den varme Tid af Aaret kunne være af Linnedstof (Sejldug eller Drejl f. Eks.) og farvet, med en stiv Læderskygge, eller i den kolde Tid af varmt Klædestof og med Øreklapper, som i Regelen var slaaet op ved Siderne og bundet sammen oven paa Pulden med solide Baand. Naar det kneb med at holde Ørerne varme, da var de slaaet nedad, saa Klapperne dækkede Ørerne, og Baandene var bundet under Hagen.

Yderst paa Kroppen havde Mændene en sort Vadmelsfrakke med Skøder og Baglommer — akkurat som de menige Infanterister maatte bruge den omkring ved Aarhundredskiftet. — Desuden havde de fleste ogsaa en Stortrøje, som i Virkeligheden var en Pels. Udvendigt Stof var groft Vadmél el. lign. og helst af mørkegrøn Farve. Den var syet som

En Vinterdagiens sjællandsk Bondegaard for 80 Aars siden

en almindelig stor Trøje, men var foret indvendig med Faareskind, hvorpaa Ulden efter sidste Klipping var groet lidt frem igen. Et saadant Faareskind kaldtes for et „Studsskind“ og var sat i Trøjen med Uldsiden indad mod Personen. Der var to Rader store Knapper paa den nedad Forsiden — det kunne være Hornknapper — og der var ogsaa Udfaldskrave ved Halsen, den kunde være af sort Plyds, eller endnu bedre af sort eller mørkebrunt Hundeskind, eller ogsaa Lammeskind som var farvet sort. — Denne Pels-Stortrøje var uden Revers foran, men var knappet helt tæt op omkring Halsen under Hagen. I begge Sider var der en stor udvendig Lomme, hvori Bælgvanterne havde deres Plads, naar de ikke var paa Hænderne.

Mændene brugte altid Bælgvanter, hvorimod Kvinderne kun brugte saadanne, naar de til daglig var ude i koldt Arbejde, — ellers brugte de altid Fingervanter. Naar Bælgvanterne blev tyndslidte indvendig i Haandfladen og i Fingrenes indvendige Side og i „Grebet“ mellem Tømmelfingeren og Haandfladen, saa syede man en Slidbelægning af Bomuldstøj paa de tyndslidte Steder.

Som yderste Klædningsstykke brugte Mændene, naar de var ude at køre, en „Kavaj“. Det var en stor Trøje, Mellemting mellem den foran nævnte korte Pels uden Skøder og saa en lang Skødefrakke, men ogsaa uden Skøder. „Kavajen“ var dog længere end Skødefrakken, da den skulde naa helt neden for Knæene — godt og vel. Den var ikke lavet med Facon i og kunde i nogen Maade lignes ved en tom Sæk, hvori der var lavet et Hul midt i Bunden til at stikke Hovedet igennem, samt et Hul i hvert Hjørne til Armene og til at sætte Ærmer i. — „Kavajen“ bestod af mørkeblaat Vadmøl og

havde en bred Plydskrave om Halsen. Denne Krave kunde slaas op om Nakken og Hovedets Sider, men da den ikke var stiv, saa brugte man et uldent, strikket Halstørklæde — kaldet „Halsklæe“ — til at binde uden om Kraven og foran omkring Hagen. Det gik to Gange om Halsen og var sat saaledes, at det med den ene Omgang kunde breddes ud og trækkes op foran Munden helt op til Næsen. —

Som Overtøj havde Kvinderne en Kaabe syet af pænt Stof (Hvergarn el. Købeklæde). Den var syet paa ganske almindelig Maade som en stor Trøje. Til Brug, naar de skulde med ud paa Køretur, havde Konerne desuden en stor „Slagkaabe“ uden Ærmer og Ærmehuller. Den var bare slaet over Skuldrene og hægtet sammen foroven foran. Denne „Slagkaabe“ var altid meget rummelig — saa meget, at de unge Koner, som skulde have Smaabørn med ud at køre, kunde have dem paa Skødet inde under Kaaben, der saa blev trukket tæt sammen uden om Barnet, hvorved det lukkedes inde og skærmedes mod Kulde og Uvejr. — De unge Kvinder havde almindeligvis ikke en saadan stor „Slagkaabe“, men derimod et stort, tykt Rejsesjal. Et saadant kunde være købt, men kunde ogsaa være hjemmetilvirket, d.v.s. lavet af hjemmespundet Uldgarn i forskellige Farver og strikket i Mønster efter Behag. — Disse store Rejsesjaler var i Firkant og med Frynser uden om paa alle Sider. Naar de brugtes blev de lagt dobbelt, saaledes at de blev i Trekant. De lagdes saa over Ryg og Skuldre saaledes, at den ene — den største — Snip gik helt ned over Lænden. — Et saadant strikket, uldent Sjal er endnu i min Hustrus Varetægt (1960). Og det bruges hver eneste Nat som Tæppe i Stedet for Dyne i en af vore Senge. Det er strikket af en af min Moders Søstre i hendes Pige dage

En Vinterdag i en sjællandsk Bondegaard for 80 Aar siden

i Fødehjemmet. (Hun var født 1842). Saa Sjalet er snart 100 Aar gl. og lige stærkt og solidt endnu. Der var tre Søstre i Hjemmet (Matr. nr. 2a i Ulstrup, Terslev Sogn), og de naaede alle tre at faa strikket sig hvert et saadant Sjal inden deres Giftermaal. — — — Efterhaanden som Konerne, efter at de var blevet gift, blev mere og mere velforsynede med Klæder, og ogsaa mere og mere velsituerede med Penge, saa skulde de have dem et „fransk Sjal“. Det var det fineste, som kunde faas paa det Omraade, men det var næsten ene til Stads- og Pyntebrug; til Nytte var det ikke meget bevendt.

Naar nu Mor i den tidlige Morgenstund ved Lyset fra sin lille Haandlampe var trukket i sit Tøj og havde faaet sit Trekantsjal lagt over Ryggen og bundet om Livet, saa listede hun ud i „Stiesed“ (d. e.. Stegerset = Køkkenet) og kaldte paa Pigerne, hvorefter hun ragede op i den fra om Aftenen forvarede Tørveild i Asken inde i Bilæggerovnens Fyrrum, som havde Indfyringsaabning med Jernpladedør foran ud gennem Arnens Bagvæg, — altsaa oven over selve Arnen, hvor der ogsaa gennem samme Væg var et Røg-Aftrækshul inde fra Bilæggerovnen i Stuen. Dette Røghul sad noget opad mod Loftshøjde, og det kunde undertiden bruges til ogsaa at tørre nogle Stykker Flækkebrænde i, før de lagdes ind paa selve Ilden i Ovnens Fyrrum. Saadanne Brændestykker kaldtes for „Hulbrænde“ og var særlig antændeligt ved Opfyringen om Morgenen, naar de havde siddet i Hullet Natten over. Det kunde lejlighedsvis ske, at Ilden i Ovnens var saa stærk, at den antændte Hulbrændet. Naar saa Ilden fra dette slikkede op ad Muren i den aabne Skorstens ind-

vendige Side, som var belagt med Sod, saa gik der let Ild i denne ogsaa, og saa fik Kvinderne vel nok travlt med at faa raget den brændende Sod ned paa Arnen og faa den slukket. Det var een af Husmoderens betydningsfuldeste Opgaver at passe paa, at der ikke gik Ild i Hulbrændet.

Naar Mor havde „lagt paa Ilden“ i Ovnen, havde stillet Trefoden, som stod paa Arnen, tilrette, lagt Smaabrænde under den og tændt dette, samt hængt en Gryde i Grydekrogen over en anden Ild, saa slukkede hun sin Haandlampe, som under hendes Optændingsarbejde havde hængt paa et Søm i Skorstensvæggen. Saa tændte hun en Staldlygte, som, naar den ikke benyttedes, havde sin Plads paa et Søm i en Bjælke i Bryggeret. Det var en uhyre simpel Lygte med en meget primitiv Olielampe inden i og grøntanløbne Glasruder i alle fire Sider. Mor fulgte saa med Pigen ud i Kostalden til Malkningen. Her blev Lygten hængt op i den åbne Dør mellem Kostalden og Hestestalden, saa dens ringe Lysevne kunde udnyttes i begge Staldene. Lyset fra Lygten var saa ringe, at Menneskene kun lige netop kunne se at „retirere sig“ ved Dyrene. Langt den overvejende Del af Arbejdet, som skulde gøres, maatte man føle sig frem til, og det varede heller ikke længe, før det let lod sig gøre. Far brugte f. Eks. aldrig Lys for at fodre Hestene (der var 6—7 Stk.). Ved blot at lade Haanden løbe let nede i Krybben, saa vidste han bestemt, hvor megen Hakkelse han skulde have i Foderkurven til hver enkelt Hest. Denne Fremgangsmaade maatte vi andre ogsaa lære. — Og saa var det selvsagt af meget stor Betydning, at hver enkelt Brugsgenstand blev sat, saa den stod nøjagtig paa sin bestemte Plads, saa den i

Mørket kunne tages med det samme, man rakte Haanden ud efter den.

Mens Mor rumsterede i Skorstenen med at faa Ild paa Arnen, trak Far i Tøjet i Sovekammeret og kom ud og fik kaldt paa Karlen og Drengen ude i Karlekammeret. Saa fodrede han Hestene og striglede og børstede dem. — Dette sidste Arbejde blev maadelig gjort, dels fordi Fars Interesse derfor var for ringe, han skulde have dem alle under Behandling — dels fordi den overmaade ringe Belysning — ja, næsten Mørke — umuliggjorde, at han kunne se, hvordan han fik Arbejdet lavet. —

Mens Mor malkede, og Far ordnede Hestene, var det Drengens Arbejde at muge i Hestestalden og Karlens at muge i Kostalden. Det foregik med meget primitive Redskaber, nemlig med en Skovl, fejjet blev der aldrig. Skovlens Blad var en bred Træplade af Bøgetræ, som „Tømrer-Lavs“ lavede. Skaftet af Asketræ var saaledes formet, at et nye Blad let kunne sættes paa. Et saadan Træblad blev jo hurtigt slidt, især da Gulvet i Staldene overalt var brolagt med smaa Kampestens-Brosten (Stenpikning). Cement fandtes overhovedet ikke anvendt nogen Steder. —

Naar Malkningen var forbi, og Far var færdig med at „overage“ Hestene med Strigle og Børste, saa skulde Kvæget have det første Foder, hvilket var et „Givt Hø“, som Far gav dem, mens Karlen og Drengen trak alle Hestene ud i Gaarden, een eller to ad Gangen, og gav dem Vand af Vandtruget ved Gaardpumpen, hvorefter de fik et Foder Hakkelse til.

Naar man var færdig med disse Gøremaal, fulgtes alle Mandfolkene ad ind i Dagligstuen for at spise Davre. Imid-

lertid var Tærskemanden (Plejltærskeren, Pundtærskeren) mødt paa Arbejde, saa han kunde følges med de andre ind til Davren. Denne bestod af Spegesild og Rugbrød uden Fedt eller Smør, dertil fik de voksne Mandfolk een Snaps Brændevin, eller højst halvanden Snaps. De mandlige, som endnu ikke var voksne, og Kvinderne fik ingen Brændevin. Spegesilden kom paa Bordet liggende paa en „Sildeskagle“, d.v.s. et Brædt af Bøgetræ, en lille Smule tyndere og en lille Smule smallere end et alm. Brædt er og af $1\frac{1}{4}$ Alens Længde. Nær den ene Ende var der boret et Hul gennem Bræddet, saa det kunne hænges op paa et Søm i Væggen ved Skorstenen. — Det skulle nemlig altid hænges op, naar det ikke var i Brug, og „Sildeskaglen“ brugtes ikke til noget som helst andet, end til at lægge Silden paa inde i Stuen paa Bordet.

Ved Opvasken var det ogsaa det sidste Stykke, som blev vasket af, inden Vandet blev kastet ud. — Der blev passet meget nøje paa, at ikke Sildesmagen ved Redskabernes Berøring med andre Ting kunde mærkes andre Steder, end der, hvor den skulde være. Derfor blev der heller aldrig brugt en Bord- eller Køkkenkniv til Silden, men der var altid en særskilt Sildekniv, hvilket var en defekt Bordkniv, der havde sin særskilte Plads og ikke blev blandet med andre Spiseredskaber. — — —

Å propos Silden og Brændevinen! — Der blev hvert Aar, naar den første nysaltede Spegesild kom i Handelen, købt en halv Tønde Sild til Gaardens Vinterforbrug. — Undertiden naaede man ikke at faa Portionen opbrugt, før den tabte sig i Udseende, Konsistens og Smag. Det var da nogle værre røde Hunde at trækkes med! — Saa maatte Mor i Gang med at koge dem; kogt, varm Spegesild var ikke saa ringe en

En Vinterdagiens sjællandsk Bondegaard for 80 Aars siden

Spise, men den var udrøj i Brug. Før Kogningen udvandedes Silden en Del. — Desuden blev der altid købt et Anker Brændevin ad Gangen, saa der altid var Forsyning til Stede, man tappede bare af Ankeret, naar Klukflasken var tomt. —

Efter Sild- og Brødet blev der givet varm Mælk- og Grød, d.v.s. nykogt haandskummet Mælk, hvori der var kommet Resten af Bygmelsgrøden fra om Aftenen, skaaret ud, mens den var kold, i store firkantede „Klodser“ og varmet i Mælken. (Om denne Grød se mere senere). Mælk- og Grøden blev sat paa Bordet i to store Lurfade, saa kunde de spisende lange til Grødfadet med hver sin Ske saa godt, som de nu kunde. Der blev altid spist fra Fadene til alle Maaltider, Tallerkener, Knive og Gafler brugtes aldrig. Der kom ingen andre Knive paa Bordet, end den foran nævnte „Sildekniv“, som blev lagt paa Sildeskaglen til fælles Benyttelse. Skulde der nødvendigvis bruges Kniv ved Bordet — til at skære en Flæskesvær over med f. Eks. — saa maatte enhver klare sig med sin egen Foldekniv, som iøvrigt altid havde sin Plads i den højre Vestelomme (i den venstre var Lommeurets Plads). Man brugte bare sine Fingre til at tage Maden med. Skeer var det eneste Redskab ved Bordet, hvor enhver havde sin egen. Hver Gang, naar Skeen var afbrugt (det var altid en Træske, meget undtagelsesvis en Hornske), blev den rensed — aldrig vasket — paa den Maade, at Brugeren først slikkede den af med Munden, derefter fik den et Par Strøg med Tommelfingeren ned i Skebladets Hulning, og saa et Par andre Strøg under den venstre Arm oppe i Armhulen, — den skulde da være rensed nok til at sætte hen til næste Gang, hvor den skulde bruges. Mandfolkenes Skeer havde sin Plads i Vinduet bag Langbænken, hvor Mændene sad, der blev de

med Skaffet stukket ned bag Hasperne. Kvindfolkenes Skeer blev tagne med ud i Køkkenet og stukket ned bag Hasperne der. Far og Farfar havde deres Plads paa Bordendebænken, og der under Bordets Ende var en lille Skuffe, hvori deres Skeer blev lagt. —

Naar Sildebrødet, Snapsen og Mælkegrøden var fortæret, saa kunne man drikke en Gang af Ølkanden — og saa var Davremaaltidet forbi, og man gik ud til Dagsarbejdet. Ølkanden stod altid paa Dagligstuebordet med Øl i, og enhver af Husets Beboere kunde gaa hen naar som helst og drikke af den, som han eller hun vilde. Den var af Træ, lavet af Egetræsstav med Træbaand af Vidjetræ om, ligesom en Tønde. I en af Stavene var en lang Tud skaaret ud og paa den yderste Ende var paasmeltet en Kappe af Bly, for at Tuden bedre kunne holde, naar den, som skulde drikke af Kanden, gabede over Tuden og suttede Øllet der. I Staven lige modstaaende Tuden var en Stav, hvoraf var udskaaret en Hank med Haandtag, hvori der var Plads til, at man kunne fatte i den med en hel Haand. I samme Stav, hvor Haandtaget var, var øverst oppe fæstnet et Laag, som var til at klappe ned over Kanden. Disse to Dele: Laaget og Staven, var fæstnet til hinanden med et Hængsel — ogsaa af Træ —, saa Laaget kunde slaas op, men ikke fjernes fra Kanden.

Ved Bordet var de spisende altid placeret paa en bestemt Maade i en vis Rangordning. For Bordenden sad Farfar yderst mod Stuens Midte og Far inde i Bænkekrogen. Paa Langbænken ved Ydervæggen sad Storkarlen nærmest Far. Derefter Andenkarlen eller Stordrengen, hvilken det nu kunde være, næst derefter sad Lilledrengen — Sommerdrengen, Vogterdrengen — hvilket Navn han nu kaldtes ved.

(En saadan var kun om Sommeren i Tjeneste paa Gaarden). Nederst i Rækken sad saa Husmanden (Plejlårskeren, Pundtårskeren, Daglejeren). Ved Bordets uvendige Side (ind mod Stuens Midte) havde Kvindfolkene deres Pladser, men de maatte altid staa op ved Bordet og spise deres Mad. Første Plads nærmest ved Farfar var Mors Plads, derefter Pigen — eller Storpigen, hvis der var to Piger. Næstefter stod Lillepigen og nederst i Rækken: Farmor. —

Belysningen ved Davrebordet var et almindeligt Tællelys i en Stage staaende paa Bordet. Det var dog ikke hjemmestøbte Lys, men Lys lavede hos en professionel Lysstøber, til hvem den ved Gaardens Slagtninger indvundne Talg blev indleveret, og man fik færdige Lys i Stedet.

Fra det Tidspunkt, da Mor gik fra Malkningen i Stalden, og til Davremaaltidet var slut, havde hun faaet „rigget til“ ude i Bryggerset, saa Smørkærningen kunde begynde med det samme, som Mandfolkene gik ud af Stuen. Der skulde nemlig to af dem ud for at trække Kærnen, — det skete ved Haandkraft — fordi den var for stor og tung at trække for Mor med sin Pigehjælp. I den mælkerige Tid af Aaret blev der kærnet Smør hver Dag, ellers kun hveranden Dag. — Kvæget fik ogsaa straks efter Davren sit næste Foder, som først var Kraftfoder, derefter Vand og saa Halm. Dermed var Formiddagsfodringen forbi.

Mens Far udførte Kvægets Fodring, gik de andre „Mænd“ til Tærskearbejdet paa Loerne. Husmanden (Plejlårskeren) havde sin egen Lo at arbejde i, og der var han hver eneste Dag fra Høstens Slutning til Saatiden i Foraaret. Først havde han al Gaardens Vintersæd, som altid var Rug, at tærske. Naar han var færdig med Rugen, plejlårskede han

Niels Vange

noget Havre, væsentlig til Saasæd. Og tilsidst lavede han Langhalm (Tag-Tækkehalm) af den Rughalm („Rugbraadder“), som var fremstillet ved hans Rugtærskning. — Naar han tærskede Rug, saa „task han te Punds“, d.v.s. som Betaling for sit Tærskearbejde fik han *hver 21. Skæppe* af den rene Rug gratis. Ved det andet Arbejde fik han Betalingen i Dagløn.

Naar Karlen gik fra Smørkærningen og ud til Tærskearbejdet, var det til den store Lo — ogsaa kaldet Maskinloen, han gik. Mens Far fordrede Kvæget, ordnede Karlen til Tærskning dér. Enten „gjorde han op“ fra den eller de foregaaende Dages Tærskearbejde, eller ogsaa „rettede han til“, saa Tærskemaskinen kunne komme i Gang, naar Far var færdig i Stalden.

Forinden Hestene spændtes for Tærskemaskinen, skulde der spises „Halgemeddar“ (d. er „Halvgaaende Middag“), det var som Regel Kl. 9½. Man samlede igen i Stuen omkring Bordet, hvor der ud for hver Persons Plads var sat den smurte Mad, som enhver skulde have. For de voksne Mandspersoner var det to Rundtenommer Rugbrød af et tolvpunds Brød. Deraf var det ene med Paalæg af Kødvarer, det andet med Ost. Som oftest begge smurt med Fedt, undtagelsesvis det ene med Smør. Til denne „Formad“ blev der givet „Snaps“ som ved Davren, og bag efter en Kop Kaffe med en „Knald“ af brunt Kandissukker til. — —

Naar alle Forberedelser til Tærskningen var sket, blev Hestene hentede ind i Hesteomgangen og spændt for dér. Denne var nemlig indendørs og var bygget som en Overtræksomgang, d.v.s. den var bygget saaledes, at den af Hestene præsterede Kraft gik over det store Omgangshjul og overførtes

fra dette ad en stor Træaksel oven over Hovedet paa Hestene og ind til Tærskemaskinen. Far var altid selv „Ilægger“, og en af os Smaadrenge eller Lillepigen blev sat paa Plads inde ved Hestene for at skulle genne paa dem og afpasse Farten. Den Plads kunne ingen af os lide at have, for det første fordi det var saa dræbende kedsommeligt at gaa der rundt og rundt i Timevis indelukket i det halvmørke Rum og have Hovedet fyldt med Omgangens og Maskinens evindelige Raslen og Skramlen. For det andet fordi det var irriterende ubehageligt, naar Far syntes, at Farten sløjede for meget af, og baade Heste og Kudsk var ved at døse lidt i det, og han saa ind gennem et Hul i Skillerumsvæggen gav et Vræl, lige idet den store brune Hest var ud for Stedet, netop da det var mest virkningsfuldt (Vrælet altsaa), fordi den Hest i særlig Grad reagerede og lagde sig i Selen og trak til, saa det store Hjul, Akselen, Maskinen og hele „Spilleværket“ knagede og bragede, og det kunde befrygtes, at hele „Skidteriet“ skulde ramle ned over Heste og Kusk.

En Episode, som under Maskintærksningens Trivialitet gav lidt ekstra Opmuntring var følgende: Hen paa Vinteren var der altid samlet mange Mus i de Kornneg, som sad oppe paa Stænget ved Maskinen, og havde siddet der urørt fra Indkørselen i Høsten. Før Maskinen sattes i Gang havde Far altid bundet et Baand stramt om hvert Bukseben forneden, saa Musene ikke kunne komme op under Tøjet ad den Vej. Saa kunde det ske, at der var een, som slap op uden paa hans Tøj og løb i Vildfarelse frem og tilbage oppe paa hans Ryg og Skuldre. Det morede den af os Dreng, som var oppe paa Stænget for at kaste Neg ned til Maskinen, at se paa at Musen løb dér. Naar saa det skete, at den forsøgte at komme

op paa hans Hue, saa mærkede han jo, at den kradsede i Haaret. Hvis han saa med et rask Tag med Haanden fik Musen inde i den hule Haand, saa kastede han den hurtigt ned i „Sluget“ paa Maskinen, — og saa var den Mus kaput. —

Lidt før Kl. 1 (13) blev Maskinen standset og Hestene sat paa Stald og fodret, saa alle Gaardens Beboere kunne samles ved Middagsbordet Kl. 1. — Middagsmaden bestod af to Retter. Formaden var altid Søbemad — Grød, Vælling, Bollemælk — eller Kødmad, altid sat paa Bordet i to store Lerfade, hvortil enhver saa maatte række. Tallerkener til hver enkelt brugtes aldrig. Naar der var Grød i Middagsfadene (tiest Byggrynsgød), saa var der ogsaa et Smørhul oven i, hvor enhver kunne dyppe sin Grødmundfuld paa Skeen. Og der blev nøje givet Agt paa, at ingen dypede dybere i Smørhullet, end han var berettiget til. Der var ogsaa drysset lidt Kanel paa Grøden, men sparsomt. Saa gjaldt det om, at enhver kun tog Grød med Kanel ud for sin egen Plads. Det kunde ske, at hvis f. Eks. Lillepigen, som jo havde sin Plads nærmest ved Farmor, ragede en lille Smule ind over og tog Grød der, hvor Farmor mente, at det var hendes Ret at tage sin Part af Grøden, at Pigen da fik et Smæk over Fingrene af Farmors Ske og med Beskeden: „Bliv ved din egen Side“. (Farmor var nu „den strengeste“ i Selskabet). Ved hvert Grødfad blev sat en Kovs med haandskummet, kold Mælk, som enhver kunne søbe af til Grøden eller dyppe sin Grød i, som han nu selv syntes. — — Men hvad er en Kovs? Det er et Haaende (hvad er saa et Haaende?). Det er en Brugsgenstand — eller kan være det — af mange Slags, hvori der kan være et eller andet, som man skal tage

En Vinterdag i en sjællandsk Bondegaard for 80 Aars siden

med sig eller tage op. Det kan f. Eks. være en Skovl, en Øsetou eller lignende. Men hvad er saa da en „Øsetou“? Det er en Svineøse, som er formet saaledes, at der i den kan være saavel fast som flydende Svineæde, og som har et Haandtag i den ene Side, den kan være saavel af Træ som af Metal. Altsaa: en Kous er et Haaende og en Øsetou er et Haaende o.s.v. — Kousen var af Størrelse som midt imellem en Lertallerken og et Lerfad, og den havde kun eet Øre (el. Hank el. Haandtag). — Eftermaden ved Middagsmaaltidet var altid Sulemad, kun enkelte Gange Æggekage eller Pandekager. Til den varme Æggekage spistes bart Rugbrød, og Pandekagerne blev smurt med Sirup. (Dette sidste var en Herreret). Til Sulemaden brugte man ogsaa at tage baade Brødet og „Tilmaden“ med Fingrene og Foldekniven, hvis man skulde skære noget ud. Sulet kunde være enten Stegesul, altsaa saltet og røget Flæsk, stegt paa en almindelig flad Pande og givet lige fra denne, eller Kogesul, ogsaa saltet og røget Flæsk, men kogt sammen med Søbemaden (altsaa Suppe, Grønkaal el. Sulevælling) og givet sammen med Søbemaden, den første Dag varmt, den anden Dag koldt, begge Dage med Rugbrød til.

Saa er der Spørgsmaalet om Kartofflerne. Det var en meget vigtig Faktor i Middagsspisningen. De blev givet hver eneste Dag til Middagssulet. — Saa hurtig Formaden var spist og Fadene taget ud, blev de dampende, varme, nykogte Kartoffler sat ind midt paa Bordet i et stort Lerfad eller en Bøtte, og saa maatte enhver selv med sin Foldekniv skrælle saa mange, som han mente, at han selv kunne spise. De skrællede Kartoffler blev lagt i en lille Stak paa Bordet ud for hver enkelt Plads, og ingen skulde vove at lange Fingre til Sideman-

dens Kartoffelbunke og tage nogen dér. Skrællerne blev raget i Bøtten igen og taget med ud, — og saa kom Sulet og Dypelsen ind, denne bestod af almindelig hvid Meldyppelse. Enhver kunne saa selv med Fingrene tage sig et Stykke Sul i den venstre Haand, og med Foldekniven i højre Haand spidde Kartoffelstykkerne paa Spidsen af denne og række over i Kousen og dyppe dem i „Meldyppen“ dér, Der var ingen Tallerkener, Knive eller Gafler til hver enkelt ved denne Sul-, Kartoffel- og Meldyppespisning. Enhver maatte klare sig med sin Foldekniv, sine Fingre og ellers det bare, nøgne Bord og Rugbrødsrundtenommerne.

Naar Middagsmaden var spist fik hver en lille Kop Kaffe med en Knalling brunt Kandissukker til, inden Mandfolkene igen gik ud til hver sit Arbejde, og Kvindfolkene tog fat paa at vaske op. Middags-Hviletid ud over den Tid, som det varede at spise Maden, blev der ikke holdt om Vinteren. Om Sommeren derimod spistes Middagsmaden Kl. 12½, og saa var der Middagsstund til Kl. 2 (14). Man fik da ikke Kaffen og Kandisknalden før Middagssøvnen var slut, og man gik i Arbejde igen.

Det kunde ogsaa hænde, at der var andet Arbejde end Tærskningen, som skulde gøres, f. Eks. skulde der hver 5te eller 6te Dag skæres Hakkelse til Hestene. Det var dog reelt Arbejde, da Hakkelsen blev skaaret af Havreneg alene. Det vil altsaa sige, at Hestene fik Havren „i Kærven“. — Det kunde ogsaa ske, at der kom Tilsigelse om at give Møde paa Byens Sognevej til Snekastning. Der skulle altid fra Gaarden stilles med to Mand til det Arbejde.

Hen mod Foraaret, naar Brændeauktionerne var blevet holdt i de forskellige Skove, stod Arbejdet ogsaa paa at faa

En Vinterdag i en sjællandsk Bondegaard for 80 Aar siden

det indkøbte Brændsel hjemkørt. — Naar Kornet var ud-tærsket, og det blev lidt mildere i Vejret — altsaa naar „Marts med sit Skæg“ var naaet, saa skulde der ogsaa hug-ges Risbrændsel paa de levende Hegn omkring Marken; man stævnede — d. v. s. stynede — Bevoksningen paa Hegn-voldene. — —

Naar Middagsmaden var spist og Kaffen drukket, saa gik Arbejdet sin Gang igen uforandret og uafbrudt hele Efter-middagen til Mørket faldt paa, og man ikke mere kunde se at „retirere sig“ paa Loen, eller hvor man nu var. Saa skulde Kvæget igen have et Foder, Hø eller Emter eller Avner fra Tærskeloen, hvis man havde saadanne, og saa Halm tilsidst. Der blev ikke muget i Kostalden om Aftenen. Dyrkning af og Fodring med Rødfrugter var endnu ikke kommet i Brug, saa Kogødningen var haard, tør og knoldet. — Saa vaskede man sig, før man gik ind til Aftensmaden, — vaskede „Lo-møget“ af saa godt, det lod sig gøre. For „Vaskeriet“ var for Karlfolkene en meget primitiv Affære. Naar man kom fra Lo eller Stald og forbi det store Vandtrug i Gaarden blev Vasken klaret der. Man lagde Huen, Trøjen og den sorte Halskrave fra sig paa Brønddækket ved Siden af Vandtruget. Og saa vaskede man Hoved og Hænder i Vandtruget saa godt, det lod sig gøre. Sæbe brugtes ikke, men var Hænderne noget snavsede eller Skidtet sad fast paa dem, saa ragede man noget fugtigt Sand op fra Jorden et eller andet Sted, hvor man kunde finde saadan noget, og i det sammen med Vandet skurede man saa Hænderne, eventuelt mod Kanten af Vand-truget. Saa gik man med Huen i Haanden og Trøjen over Armen hen over Gaardspladsen til Karlekammeret, og først der fik man fat i Haandklædet og fik Resten af Vaskevandet

sammen med noget af Snavset gnedet af sig og nettet sig lidt paa Haaret. — For Kvindernes og Fars Vedkommende foregik den daglige Vask dog paa en lidt mere effektiv Maade, den skete ved Vasken i Bryggerset, og dér brugte man Sæbe!

Naar Mørkningsstunden var saa vidt fremskreden og Dagslyset svundet saa meget, at Mor ikke mere kunde se at „mage Traaden“ ved Rokken, saa blev hendes lille, osende Haandlampe tændt, og hun gik med den og den store Brødkniv ud i Spisekammeret for at „skære Mad“, mens altsaa Mandfolkene syslede ved Kreaturerne og Pigerne malkede. Det resulterede i, at der paa Bordet i Dagligstuen blev sat to Rundtenommer af samme Art, som dem der blev fortæret til „Halgemedtsmeden“ om Formiddagen, ud for hver Mands Plads. Saa kunde man, nar den foran nævnte Dagsvask var besørget, sætte sig ind til Bordet og spise sin „Midaftensmad“ *i Mørke*. — Det var dog egentlig kun om Sommeren, at der spistes Midaftensmad, og det skete da altid Kl. 4 om Eftermiddagen, til hvilket Klokkeslet Maden blev bragt ud til hver især, hvor der blev arbejdet i Marken. Blev der arbejdet ved Hjemmet, spistes baade „Halgemedtsmeden“ og „Midaftensmeden“ inde i Stuen. — —

Naar Mor havde smurt Maden, skulde Melgrøden koges, — og *det var et meget vigtigt Arbejde*, hvis Grøden skulde blive saa god og velmagende, som det forlangtes, at den skulde være! En uerfaren Kogerske kunde ikke koge god Melgrød; der skulde Øvelse og Omtanke til. Grøden skulde koges af Bygmel, og det skulde nødvendigvis være hjemmelavet Mel af hjemmeavlet Byg. D.v.s. der blev udsøgt af den bedste Byg, som var avlet paa egen Mark, den Portion, som man

En Vinterdagiens sjællandsk Bondegaard for 80 Aars siden

ønskede at faa lavet Mel af. Denne Portion blev ekstra godt kørnet og rensset, og derpaa kørt til den Mølle, hvor Melet skulde laves. Det skete ved, at det blev malet to Gange igennem Kværnen, for at faa det malet finest muligt ud. Det skulde være, naar Kværnen var sløv, altsaa lige før Kværnstenene skulde tages op til Bildning; det gav det fineste Mel. En nybildet Kværn — altsaa nybildede Kværnsten — kunde ikke bruges, dels fordi de skarpe kanter i de nyophuggede Flader skar Kornet ud i en for meget grynet Tilstand, dels fordi det ved Bildningen fremkomne Affald efterlod fint Sand i Melet, som saa kunne knase i Tænderne, naar Grøden spistes. Dette sandede Affald skulde arbejdes ud af Kværnen lidt efter lidt, som der blev malet paa den.

— — Saa blev Melsækken sat paa et tørt Sted paa Loftet, saa der hele Vinteren over kunde tages af den til det daglige Behov.

Men først skulde Bygmelet selvfølgelig sigtes. Det kunde blive gjort paa Møllen, hvis man havde Sigteanlæg dér. Ellers sigtede Mor selv Melet, naar det kom hjem fra Møllen. Det skete paa den Maade, at der paa Stuehusloftet stilledes et stort Sigteløb, som vel var sine $2\frac{1}{2}$ à 3 Alen bredt, med flad Bund og lave Sidekanter og vundet af Halmsimer og Baandpilssnøre, akkurat som de gammeldags toppede Biskuber eller Sædeløb, hvor saadanne endnu brugtes. Ud over Sigteløbet blev bredt et rent, hvidt Lagen, hvor udover Melet blev drysset af Sigtesoldet. Dette var et almindeligt rundt Haandsold, men med meget finmasket Sigtebund, og saa var denne lavet af Hestehaar. Dette Sold var et fint Stykke Redskab, som der blev hæget meget om, ogsaa fordi det ikke maatte tilsnaves, — det var jo Mad, som det skulde bruges

til. — Før Mor begyndte Sigtningen, havde hun klædt sig hensigtsmæssigt paa til Arbejdet. — Nemlig paa den Maade, at hun havde taget et stort Smækforklæde paa, hvor Formækken bredte sig over hele Brystet op til Hagen og hvor den nederste Del fra Linningen af gik langt om til Siderne og var bundet bag om med et Par stærke Baand, lige som det gik langt ned mod Skoene. Et saadant Forklæde var lavet af Sækkelærred, og var altsaa groft og skrubbet, — men hvidt og rent skulde det ligefuldt være. Armene var bare helt op til Særkeærmerne paa Midten af Overarmen. Hovedet var ombundet med et stort Linnedklæde, som helt dækkede Hovedet for Melstøv. — I det Antræk og ved det Arbejde var Mor ikke god at komme nær. Hun skulde jo værne Melet mod Snavs og andre Fortrædeligheder.

Naar Melgrøden skulde koges, blev det passende Maal af Mælk først hældt i Gryden, og naar Mælken kom i Kog, skulde Melet drysses i. Til det Brug skulde man have en „Grødstøder“, d. v. s. en Støder af Træ — og det skulle endda være Elletræ — som havde en Form og var tildannet omtrent som en Knippel, ca. $\frac{3}{4}$ Alen lang, rund og med den øverste Tredjedel noget tyndere end den nederste Del, saaledes at Tykkelsen paa den øverste Del passede til at fatte om med Haanden. Den nederste Del, som var lidt tykkere, var flad paa den ene Side. Højre Haand fattede om Støderens øverste Ende, og med den nederste Del stødtes, stamperedes og rørtes i Mælken, mens Melet dryssedes i Mælken med venstre Haand. Det skulde drysses ud paa en bestemt Maade af den med tørt Mel fyldte Haand, saaledes at det langsomt løb ud mellem Fingrene, naar disse spredtes lidt og bevægedes en lille Smule. Der skulde passes nøje paa, at Melet ikke løb

En Vinterdagens sjællandsk Bondegaard for 80 Aars siden

hurtigere ned i Mælken, end denne var i Stand til at kunne tage imod. Især paa dette Punkt og ellers i det hele taget fra først til sidst under Kogningen skulde der passes nøje paa, at der ikke blev Klumper i Grøden, men at Melet blev fordelt rigtigt, som det skulde. Saadanne Klumper, hvis de fandtes, blev kaldt for „Kyllingehoveder“. Naar der var drysset saa meget Mel i Gryden, som var nødvendig til, at Grøden kunne faa den rette Konsistens, saa skulde den „slaaes“, d. v. s. gennemarbejdes med Støderen. Det skete paa den Maade, at Kogersken fattede med begge Hænder om Støderens øverste Ende og lagde Kræfterne ordentlig i, mens hun klaskede Grøden op mod Grydens Sider samtidig med, at hun med Støderens flade Side lavede Gnidning med Grøden op mod den Side af Gryden, som vendte indad mod hende. Paa det Tidspunkt var det absolut afgørende, om Grøden var blevet rigtig, som den skulde være, for var den ikke det, kunde intet laves om ved den; der var i den Retning absolut intet at gøre. — Hele denne Grødkogningsproces var et Arbejde, som der skulde en vis Intelligens til at udføre rigtigt. Der skulde baade Øvelse, Dygtighed og Følelse til. Ja, de fleste — maaske alle, som læser dette, vil sagtens smile ad en saadan Paastand, men ikke desmindre er den rigtig. Den „Fornemmelse“, som skulde til, for at kunne koge en god Melgrød, var ikke nær alle i Besiddelse af, og de kunde som saadan heller aldrig faa lært at koge en god Grydefuld Melgrød paa denne Maade. Det var ogsaa en Begivenhed af Rang for Storpigen i en Bondegaard, naar hun blev betroet at skulle lære at koge Melgrød, især naar hun i Begyndelsen havde sin Madmoder og Læremester staaende ved sin Side, mens det foregik. Hvis hun saa skulde

være saa uheldig enten at faa svedet Grøden, eller faa anbragt for mange „Kyllingehoveder“ i den, saa maatte hun staa for skud ved Madbordet fra dem, som skulle spise Grøden.

Naar Rundtenommerne var spist, som nævnt i Mørke, og den varme Grød skulle sættes ind paa Bordet, saa blev Hængelampen tændt. — Det var en yderst primitiv Indretning, bestaaende af en Glasbeholder til Petroleumen, oven i hvilken der var en Metalbrænder, d. v. s. Indfatning til en smal, flad Væge og til at sætte Lampeglasset over Vægen fast i. Denne beholder med Tilbehør var anbragt i en Metaltraadsbøjle, paa hvis øverste Del der sad en hvid, rund Skærm af emaljeret Metal. Lampen anbragtes saa midt over Bordet i en Metalkrog, som gik ned fra et Søm i Bjælken. — Det var jo en simpel Indretning med en saadan Lampe, men den blev alligevel af den Tids Bønderfolk regnet for en „Storhed“ i Forhold til Tællelysene, og tillige for en Ting, som skulde omgaaes med den yderste Forsigtighed, for „Skidtet“ kunde jo ellers gaa hen og „eksploedere“. Og hvis det skulde ske, saa var vel ellers nok den store Ulykke ude med Ildebrand og Ødelæggelse. Derfor: „Hold Fingrene fra Lampen, Dreng!“

Grødfadene og Mælkekovsen blev anbragt paa Bordet paa samme Maade, som Fadene ved Middagsbordet, og samtlige Husets Folk langede til dem, ogsaa paa samme Maade. Den eneste Forskel var, at der til Melgrøden var Sirup i Smørhullet i Stedet for Smør, — og se, det var det herlige ved Melgrøden foruden dens store Velsmag, naar den ellers var kogt rigtigt.

En Vinterdagiens sjællandsk Bondegaard for 80 Aars siden

Naar Rundtenommerne og Melgrøden var spist, saa drak man igen en Gang af Ølkanden, og Tærskemanden gik hjem til „Kvinden“ og Rollingerne — hvis der var saadanne. Karlene gik som regel ogsaa deres egen Vej, — det kunde lade sig gøre, da de gerne var fra Husmands- eller Arbejderhjem i Gaardens Nærhed. Der tilbragte de saa deres Aftensæde. Der blev ikke udført Husflidsarbejde i Gaardmandshjemmet af Mandfolkene i Vinteraftenerne, og ikke spillet Kort, hverken i Stuen eller Karlekammeret, og den Smule Læsning, man beskæftigede sig med, var Ugeblade, der for en Del var af samme Beskaffenhed som det, man nutildags kalder „kulørte Hefter“.

Noget senere frem i Aarene vandt Gymnastikken i Forsamlingshuset Indpas, og saa gik der et Par Aftener om Ugen med det for Karlene. — Skoledistriktets Lærer forsøgte sig gentagne Gange i de Aaringer med Aftenskole i selve Skolen, men det lykkedes kun daarligt for ham, og han opgav inden længe Foretagendet. Jordbunden og Mentaliteten var ikke egnet til at modtage hans uselviske Indsats paa det Felt. — Karlene skulde dog, hvor de end ellers gik hen om Aftenen, sørge for at passe Hestene, hvis Far ikke var hjemme. Hvis han var hjemme, saa passede han Hestene selv — og det skete, som foran nævnt, altid i Mørke.

For Kvindfolkenes Vedkommende var Dagsarbejdet fordelt saaledes, at naar den daglige Kærning var besørget, saa arbejdede Mor videre med Smør, Fløde og Mælk, mens Pigerne tog fat paa Opvasken, dels af Mælkeri-Brugsgenstandene, dels af hvad der hørte Madvæsenet til. Gulvvask i Stuer og Køkken, hvor der var Stengulv af Mursten, fandt kun Sted een Gang om Aaret, nemlig Juleaftensdag. Ellers

Niels Vange

blev Gulvene kun fejede hver Dag og strøet med Strandsand. Dette kunne ogsaa nok holde dem rene efter Datidens Krav. Man maa huske paa, at baade Mænd og Kvinder altid gik ind paa Murstensgulvet med Træsko paa Benene. Kun omme mellem Langbænken og Bordet, hvor Mandfolkene sad med deres Træsko paa, mens de spiste, kunde det ikke forslaa med Kosten og Strandsandet; dér maatte en Gang imellem en Afskrabning af Skidtet finde Sted.

Naar denne Morgen- og Førsteformiddagsgerning var besørget, og baade Mor og Pigerne havde „hæget sig“, saa tog Mor Plads ved Spinderokken, og hun forlod kun denne for Resten af Dagen helt til sen Sengetid, mens hun sørgede for Maden. Og ligeledes tog Pigerne fat paa Karterne og holdt ved med disse, til Mor lige før Sengetid sagde til dem, at nu maatte de holde op. Kartearbejdet blev kun afbrudt ved Spisningen og Malkningen. Mor udførte altid Spindearbejdet selv, først Ulden („Toet“ kaldet), saa Hørren, derefter Blaaret og til sidst Skættefaldet. Dette sidste var det første, som Storpigen fik at øve sig paa, naar hun fik Lov at begynde og lære at spinde. Ja, saa fik hun ogsaa „Bøvtoet“ og „Tisulden“, for saa vidt ikke denne Uld var givet bort allerede til Tiggerkoner, som stadig efter hver Faareklipning kom for at „Be’ om lidt Uld i Guds Navn“, saaledes som Bønnen altid lød.

Naar saa efter Aftensmaaltidet Karlfolkene var gaaet hver sin Vej, og Hjemmets øvrige Beboere samledes til Aftensæde i Stuen, — ja, ikke Farfar og Farmor, de boede i deres Lejlighed i en af Gaardens andre Længer og kom kun over i Gaardens Dagligstue for at spise med ved Middagsmaden, — saa blev Lampen tændt og flyttet hen i

En Vinterdag i en sjællandsk Bondegaard for 80 Aar siden

Kakkelovnskrogen, hvor Far, Mor, Pigerne og Smaadrene samlede om den. Far fik den bedste Plads ved Lyset, for han skulde læse Dagsavisen, som Landposten kom med i Mørkningen. Mor fik den næstbedste Plads med sin Spinderok, saaledes at hun alligevel kunne se at „mage Traaden“ i sit Spind. Pigerne sad længere ude i Lyskredsen, og Smaadrene havde saa Stuens mere eller mindre Halvmørke at liste omkring i med deres Legetøj. — Da Skoletiden naaedes, blev der jo ogsaa Lektierne at gennemgaa, inden de blev beordret i Seng. — Mor kom tit listende en Gang i Løbet af Aftenen med et Æble eller to til hver, — det var velkomment. Men mest „Storhed“ var der dog, naar Far fik snakket Mor til at lave Hyldete, som han holdt saa særdeles meget af. Saa fik hver en stor Kopfuld Hyldete og en Knald Kandissukker til, det kvikkede svært op. — Mor havde ellers ikke siddet ved sin Rok ret længe, inden Hovedet begyndte at nikke. Saa surrede hun Traaden om ved Tenen og listede ind i Sovekammerets Mørke, hvor hun satte sig paa en Stol og fik et stille Aftenblund paa en lille halv Times Tid. — Naar hun saa kom igen og satte sig ved Rokken, saa kunde hun fortsætte uafbrudt dér til en god Stund efter, at alle Husets andre Beboere var gaaet til Ro. — Saa slukkede hun Lampen og listede i sin Seng, hvor hun foldede sine Hænder og bad sin Aftenbøn i sikker Forvisning om at have gjort sin Skyldighed i en lang Dags Krav til hende med Ansvar som Husmor og — Moder.

— Og saa sov alt levende — Gaardens Folk og Fæ — i Vinternattens Mørke.